

ZEGAMAKO "KONTUK"

XABIER AZURMENDI

0. Sarrera

Eskuartean dugun kontakizun bilduma ugari eta eder honek uste dugu bi hitz merezi dituela. Egin berria izanik, argi adierazten digu oraindik aho kontakizunak herriaren ahotan, aldez edo moldez, bizirik dirauela. Ez, agian, garai batean bezain oparo eta sendo. Ezta ere, agian, orduan betetzen zuen funtzio anitza beteaz. Baina, hor daude eta oraindik ez dira agortu.

Orain arte izan ditugu gure herrian kontakizun biltzaile ospetsuak. Gogoan ditugu denok, batipat, bi biltzaile erraldoi, haranola Azkue eta Barandiaran jauna. Horien eredupean, gaur egun ere badira biltzaile eta komentarietak: Antonio Zavala eta zergatik ez, gaur aurkezten dugun bilduma honen egilea.

Xabier Azurmendi, bilduma honen osatzaileak, urte luzeetako lana eskaini digu oraingo honetan. Zegaman, bere jaioterrian burutu du eskuartean dugun lan bikain hau. Lan bikaina ugaltasu-

nez, herri mintzo zuzenaren ordezkari gisan eta baita ere, ahoz-ahoz gureganatu zaigun altxor ugariaren parte bizia.

Narrazio hauek aztertzerakoan, garbi ikusten da mundu oso zabal baten aurrean gaude-la, haseran uste daitekeen baino agorrezinagoa eta esparru horretan, bestalde, kontakizun zaharrak, ez hain zaharrak eta berriak ere nahasten direla.

Gauza jakina da herriaren memoria ahula dela, ahazkorra. Ipuin zahar eta kontakizun asko herriaren ahotan ahaztuak baldin badaude ere, honen kontu beharrrak berriak erantsi ditu, asko eta asko hurbileko gertakariei atxikiak. Ez ote dute merezi zaharrek bezainbateko ohorea? Hala izan edo ez izan, herriaren ahotan ego-teak, zilegi egiten du eskuartean dugun multzoan barneratzeko.

Irakurleak ikus dezakeenez, haietako asko, bai zahar, erdi zahar, zein berri, gehienak agian, ez dira originalak. Ereago, askoren haserako transmisioa literatur

idatzitik abiatu da. Baina kontakizun munduan bizi bizirik diraute Euskara bizi- bizirik duten herri askotan, eta, eredu gisan, Zegaman.

1. Saillkapena

Herri kontakizunei buruz eza-gunena dugun saillkapena Mille-rrek egindakoa da, gisa honetan: ipuin harrigarriak, ohitur ipuinak eta animalien ipuinak.¹

Baina berehala ikus daiteke saillkapen horren muga hestua. Hain zuzen, Vladimir Propp-ek dioen bezala, zatiketa hori, hasera batean "egokitzak"² jo baldin badaiteke ere, ez da zehatz-zehatza gertatzen, animalien ipuinek ere badutelako elementu harrigarriak, eta bestalde, animaliek ere funtzio berezia izan ohi dutelako sarri ipuin miresgarrietan.³

Wundthek beste zatiketa hau eskaintzen du:

- 1.- Ipuin-alegi mitologikoak.
- 2.- Ipuin miresgarri hutsak.
- 3.- Ipuin eta alegi biologikoak.
- 4.- Animalien alegi hutsak.
- 5.- "Jatorriari buruzko" ipuinak.
- 6.- Ipuin eta alegi umoretsuak.
- 7.- Alegi moralak.⁴

Baina Propp jaunak, bere be-

haztopak ipintzen dizkio saillkapen honi ere. Egia da, aurrekoak baino osoagoa dela. Baina ez da hain garbi gelditzen, esate baterako, zer ulertzeun duen Wundthek "alegi" hitzaren bidez. "Umoretzu" hitzaren esanahia ere aski labaingarria da, ipuin bat berbera kontatu baitaiteke "umorez" edo "heroikotasunez"⁵.

Saillkapen gehiago izendatzen ditu Propp-ek "gai" oinarri dutenak. Baina, gisa hontako saillkapenak ere zailak gertatzen dira, "gai" delako hori, bakoitzak bere erara ulertzen baitu. R.M. Volkov-ek hamabost gai erabaki zituen: errugabeko pertsekutuak, hitz garbiko heroea, hiru anaiak, etab..., baina ez digu esaten zein kriteriopean dagoen egina bere saillkapen hori.

Antti Aarne, Finlandiako eskola fundatzailea dugu "gai"ak erabiltzen dituen beste bat. Baina gaien elaborazioa ere ez dago sistema bakar batenpean osatua. Ez da garbi ikusten gaien arteko bereizkuntza eta hauek elkarren oso hurbilekoak dirudite. Zail gertatzen da, hala dio Proppek, gaiak eta hauen aldakien artean aukera on bat egin eta saillkatzea.

Badirudi zenbait ipuinen osagarri nagusiak amankomunak di-

(1) RORIGUEZ ALMODOVAR, A.: "Para una pedagogía del cuento popular", in *Apuntes de Educación*, Madrid, 1981, 2-6 or.

(2) PROPP, Vladimir: *Morfología del cuento*. Ed. Fundamentos, Madrid, 1985, 18 or.

(3) *Ibid.*

(4) PROPP, Vladimir. Op. cit. 19.

(5) *Ibid.*

rela. Baieztapen hau egiten du Propp-ek "Ipuin Miresgarri"ei dagozkielarik. Baina ikusi egin behar da hori bera gertatzen den ala ez beste ipuin eta kontakizun moietan, hau da, ohitur eta animalien ipuinetan, Millerrek sailkapena erabiliaz.

Orain arte Propp-ek dioenaren haritik azaldu dugu sailkapen moeta zenbait. Baina baditugu zenbait hemen barneko jendeak egindakoak ere. Eta gure kontakizun bilduma honi zein ditekkeen egokiena ikusterakoan gogoan izan, edo gutxienez, ezagutu behar direnak.

Horren arabera, zer diote honi buruz euskal biltzaileek, Azkuek, Barandiaranek eta alor hau, gutxi edo gehiago, jorratu dutenek. Horra bada lerro hauen asmoa.

Azkuek bere kontakizun bilduma egin zuenean,⁶ bi eratara sailkatu zituen. Lehenengo, hiru mordoskatan: giza ipuinak, gizagainekoak eta gizapekoak.

Ondoren beste bost hauetan: ipuin asmutsuak (ateraldi zorrotzekoak), ekanduzkoak (moralak, herri askotakoak, aldartetsuak (umoretsuak) eta leiendak.

Baina badirudi sailkapen hauetan aski zailtasun aurkitzen zituela eta azkenik, horra eman zigun azkenekoa: luzetxoak eta laburtxoak.

Auñamendik argitara eman dako *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco* delakoak⁷, guztiz zehatz egitera ausartzen ez bada ere, honelatsuko sailkapena egiten du:

1. Animaliak protagonistak dituztenak.
2. Naturaren zenbait fenomenoei buruzko gertakari zenbaiten azalpenak.
3. Gizagaineko munduari dagozkionak.

Leiazola jaunak bere aldetik, honako azalpena ematen digu:

1. "Ipuinetatik, zati haundi batek, gizasemearen antzinatasun aspaldikoena adierazten digu eta bi muga hauetan jar daiteke:

- 1.1. Paleolitos garaiko leizazuloak gogorarazten dizkigutenak.

- 1.2. Paleolitos amaieratik hasi eta euskalduna guztiz kristautu zen arteko garaia.

2. Bigarren aro horrek, bi alderdi desberdin berenagatuko lituzke:

- 2.1. Euskaldun zibilizatuak eta

- 2.2. Gentilak, hau da, urrutiko menditan bizirik irauten zuten gizasemeak, paganoak eta moroak. Bai deabruak ere.

Badira, Leizaolak hala dio, herria bere muga guztietan adieraz-

(6) AZKUE, R. M^a.: *Euskalerrriaren Jakintza* II, Espasa, Madrid.

(7) *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, Ed. Auñamendi.

ten dutenak eta, azkenik, paganismo grekolatinoak iritsi direnak.

Joxe Migel Barandiaranek ipuinak eta leiendak bereiztuko dizkigu: ipuinetan, pertsonai, ekintzaleku eta denbora zehaztugabeak direla esango digu: "Antzinan, etxe baten, aita bat hiru semerekin bizi omen zan".⁸

Leiendetan alderantziz geratzen da eta pertsonaiak eta ekintzalekuak zehatzak dira.

Bestalde, "ipuinak" formula berezi batzuren bidez hasi eta bukatzen dira:

"Hori hala bazan,
sartu dadila kalabazan,
ta atera dadila
Bitoriako plazan.

Egia bada, sakelan sar,
gezurra bada, atera ez dadila".

Baina, badirudi Barandiaran jaunaren sailkapen hau ere, nahiko motza geratzen dela kontaktizun guztiak barneratzeko.

Jar dezagun segidan Pierre Lafitte jaunak adierazi zuen ipuin herrikoien sailkapena. Autore honek "ipuin" izenpean barneratzen ditu ipuin, leienda eta mitoak. Horra sailkapena:

1.- Pagano sinisteriei dagoz-

(8) BARANDIARAN, J. M.: "Eusko Folklore", in *Obras Completas*, t. II, Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1973, 239 or.

(9) LAFITTE, Pierre: "Herri literaturaz", in *LUR ETA GIZON, Euskal Herria*, Jakin, 9, Arantzazu, 1974, 243-263 or.

kionak. Hemen sartzen dira Mari-
ren ipuin ezagunak, lamiak, ba-
sajaunak, Tartalo, ireltxo eta, oro-
korrean, kristautasun kutsutik
urrun daudenak.

2.- Ebanjelioa oinarri hartuta
emendatuak. Hor sartuko lirateke
Jesus eta San Pedrok Euskale-
rrian dituzten ipuin pilak. Baita
santuei buruzkoak eta hauen in-
guruko mirakuluak. Orobat, dea-
bru, aingeru, anima erratu, sor-
gin, azti, belagileak, etab...

3.- Basa edestikoak. Aspaldi-
ko gertakari batzuren kondaira,
egiantz izpirik gabeko xehetasun
harrigarri aldatuak. Hor sartzen
dira errge, gerlari, pilotari, mari-
nel eta beste zenbait gizon eza-
gun. Bertan sar daitezke Luis
Haundiari, Gazteluberri jaunari,
Santakruz apaizari eta abarrei
dagozkien ipuinak.

4.- Historio-mistorio batzuk.
Irudimen hutsezkoak, inolako oi-
narri errealik ez dutenak, harano-
la Txerri uregilearena, Txistu xa-
matuarena etab...

5.- Gainerantzekoak, errealita-
te itxura emanik ere, irudimenez
beteak, gehienak jostagarri hu-
tsak.⁹

Duela zenbait urte, Xabier
Bengoetxeak, 1986. urtean eskai-
ni zigan liburuan beste sailkapen

hau ikus daiteke. Uste dugu honen lana aportazio on bat dela eta aurrerapauso bat kontakizun herrikioen esparruan. Horra banaketa:

1.- *Leiendak.*

Leiendak azaltzerakoan, denbora, espazioa eta pertsonaiei buruz, Barandiaranek dioena ez du nahikotzat jotzen, hauen oinarrian gizonak bere ingurua esplikatzeko izan duen sena jarri behar baita.

Baina ez da erraz leienda eta mitoen arteko bereizketa eta mugaz ezartzea:

"Zenbait etnologoen usteetan, mitoa naturgaineko munduaren sinismen errituala litzateke. Beraz, sinismena erritotoz lagundurik aurkituko ez bagenu, sinismen hori leiendatzat jo beharko genuke hauen iritzi".¹⁰

Beraz, egile beraren hitzetan, kontakizunak, berak sinbolizatzen duenaren oroimena ahanzten duenean, leienda bilakatzen da.

Horra leiendei buruz egiten duen sailkapena:

1.1.- Historikoak. Gertakizun historiko batean oinarrituak edo

oinarrituta daudela diruditenak: Alostorra.

1.2.- Mitikoak. "Gizaki indartsuei buruzko leiendak". Oro har Jentilak, Basajauna, etab...

1.3.- Zerbaiten sorburua esplikatzeko dutenak. "Hau da, zalan-tzarik gabe, leienda bezala har genezakeena".¹¹ "Esplikazio fantastiko" eta "elementu fantastiko batek parte hartzen du". Eta "inoiz oinarri historiko bat izan dezake".¹²

1.4.- Lamien eta gizakien arteko hartuemanetaz dihardutenak. Sail zabala. "Gehienetan lamien (sorginen) eta gizakien arteko borroka edo hartuemana dute ardatz".¹³ Arangioko atxetan, Lamina bat ezkongai...

1.5.- Sorgin eta gizakien artekoa. Aurrekoen antzekoak. "Hauetan sorginek zailtasun bat jarri ohi diote gizakiari, Honek, zenbait elementu magiko, fantastikoen bidez frogatzen gaituzte egin ohi du, garaile atereaz".¹⁴ San Martinen estutasuna, Sorgin bat elizan....

1.6.- Lamien edo sorginen sorreraz ari direnak.

"Leienda hauetan, normalki lamia edo sorgin bilakatzeko gertakizuna agertzen zaigu".¹⁵ Txindokiko Maria, Mari Urraka...

(10) BENGOTXEA, Xabier: *Euskal ipuinak*, Erein, Donostia, 1986, 27 or.

(11) Ibid. 30 or.

(12) Ibid.

(13) BENGOTXEA, Xabier: Op. cit. 31 Or.

(14) Ibid.

(15) Ibid. 34 or.

1.7.- Erliijo girokoak. Parte har-
tzen duten pertsonaiak erlijiosoak
dira: Jesukristo, San Pedro...

1.8.- Ekintza elementu magijio
batez burutzen dutenak. Hemen
elementu mgikoa, "ardatz bilaka-
tzen zaigu":Bidaxungo nagusia,
etab...

2.- *Ele-zaharrak* (alegiak). Ani-
maliak protagonista dituzten ipui-
nak.

3.- *Ipuinak, kontakizuna, txis-
tea*. Hirurak batera ezarri ondo-
ren, hiruren azalpena egiten du
eta ondoren zein daitrekeen ipuin
fantastikoa, zein txistea eta zein
kontaera bereizten saiatzen da.
Denen artean, azpimarragarri
ipuin miresgarriak.

Azkenik, interesgarri deritzo-
gu Joxemari Satrustegik, duela
zenbait hilabete EUTG-n eman-
dako hitzaldian esandakoaren
arabera egin zuen ahozko konta-
kizunen sailkapena. Uste dugu
garbia eta sinplea dela, beraz
hau erabiliko dugu kontakizun
hauek sailkatzerakoan:

Sailkapena

1.- Gertakizunak. Hurbileko
gertakizunen kontakizuna da.

2.- Kondairak. Aspaldiko ger-
takariak lirateke.

3.- Historio-mistorio. Asmake-
ta hutsak izan gabe, errealitatetik
ere badutena.

4.- Alegia eta fabulak. Anima-
liak oprotagonista diren ipuinak.

5.- Leiendak. Ele-zaharrak.
Jentilak eta gisako pertsonaiak
protagonista dituztenak.

6.- Ohitura zaharrak. Zenbait
ekintza do ohituren berri ematen
dutenak.

7.- Atsotitzak. Errefrauk.

8.- Esamesak, gaztelaniazko
comidilla. Norbaitengan atera di-
ren gaizki esanak.

9.- Ipuinak. Hezibiderako eta
jolaserako kontakizun erakarga-
rriak. Eta hauen artean mitoak:
jainko eta jainkosen berriak, gizo-
naren kezka sakonenei erantzu-
teko bidea. Horra honen ondare
emankorrena.Hauen artean eman-
korrena eta aparte aztertua izan
direnak:

Ipuin miresgarriak edo harri-
garriak. Botere magikoa ageri da
eta pertsonaien funtzioak nabar-
mentzen dira.

Sailkapen honen arabera, on-
doren dator Xabier Azurmendi
herri kontakizunen biltzaile tre-
beak osatu duen bilduma. Gaur-
koz, seigarren eta bigarren atala-
ri dagozkionak emango ditugu,
hau da: ohitura zaharrak ta zen-
bait ekintza eta ohituren berri
ematen duten kontakizunak. Hu-
rrengoan jarraituko dugu bestela-
koak ematen.

Arbe

AHOZKO TRADIZIOA

Ikazkintza

ETXAOLA. Batzutan koadrillek lana ein bear tzon lekun arrizko etxaolea eotea tokau zeiken. Ordun etxaola ok aproetxatuz eiten tzan ikatza ta koadrillek bertan eiten tzon bizimodue.

Geianetan ikazkiñek etzuen ôlako suerteik izaten da ordun koadrilla 'akoitzek, berea ein bear izaten tzon.

Etxaolen lau paretak, zotalak alkarren gañen jarriz eiñ oi zien.

Eskubi ta ezkerreko paretak berrogei ta amar eo irurogei bat zentimetrokok izaten tzien.

Etxaolen aurreko ta atzeko paretak goraño zien zotalazkok.

Metro 'at inguruko zabalera-koa zon atea, gizona kaitzeko mûkoa. Laukoadroko armazoi bati pago adar txiki ta ostodunek lotzen tzikon, askotan sokaik ê ez ta zuman batekiñ igoal. Sartu eo irten ein bear bazan kendu ta ipiñi eiten tzan ate ori. Etzon bisa-graik.

Sarrerea metro 'at ingurukoa libre eoten tzan, aurrekaldea zaku zâr batzukiñ estali oi zuen. Sue torterok sarrera onen aldamenen baten eiten tzon. Etxaolan etzan suik komeni, txillarrek su artu zeiken.

Etxaolen luzerea iru 'at metro

ta erdikoa zan da zabalerea iru metrokoa gutxi gora bêra.

Zotalezko atzeko ta aurreko paretatan, bi araki sartzen tzien al tzan trinkoana ta bi zutabe ogai irugarren araki 'at ipiten tzi-ten zearka, "goiagea".

Ezker eskubitako paretatati goigara re arakik jartzen tzien ixurie eman ez, euri eunetan urek korritu zezan.

Tellen orde zarakik zotalakin tapaitzen tzien. Zotalak belarra barruko aldea euki bear tzen, bestela barrua lurre erotzen tzan.

Goiko zotalak bêkon gañen ertza zuela ipintzen tzien, tellak bezela, ixurie errezteko.

Esan bezela aten aldamenen torterok arrantxoa gertau oi zon.

ETXAOLEA BARRUTI. Etxaolek iru metro ta erdi inguru zitun luzen da iru 'at zabalena.

Erdin leku libre 'at eukitzen tzon.

Leku libre onen bi aldetâ, zearka, ipurtaulkik esaten tzi-ten bi aulki luze eoten tzien.

Ipurtaulkin jaten tzituen ikazki-ñek talok eta babak.

Etxaolan etzan mairik.

Ipurtaulkiti paretâ arakik zearka ipiñi ta ogan gañen jartzen tzan lotako kamañea. Araki ok âl

tzien mēanak izan bear tzuen kamañea biunagoa izan tzeiñ. Areakian gañen txillarrea botaitzen tzan biungarri.

Jan ondon ikazkiñek anak ipurtaulkin tziuela etzaten tzien kamañan.

Ola lo eite'gendun gaztetan da ez gendun pastilla bearrik izaten lo eiteko.

Goizen txorikiñ esnaitzen giñen batzutan. Txoriri gizona bizi dan ingurue gustaitzen tzako. Ikazkiñen despertadorea txorik tzien da nausin jeuparea re bai.

Goizen jaikitakon etzon iñok musuik garbitzen. Jana eiteko ta erateko laiñ ur izaten tzan etxolan. Askotan iturrie urruti ta etzan urik alperrik galdu bear.

Esaera zârrak ê ola dio: «ikazkiñek arpegie beltz poltxikoa garbi».

Txondarra

Beste lan danetan bezela ikazkintzan ê ofizial bat eon oi zan, ikatz egoslea, onek jakiten tzon ikatza nola egosi ta txondarra onek manejaizen tzon.

Mendie eo basoa bê kontua artzen tzona nausie izaten tzan, bat, bi eo iru re izan tzeizken ta koadrillen gastuk eta soldatak ok pâtuen tztuen. Gañeakoa langillek, koadrillek, zuaitzek eo zuatz adarrak bota ta kana ta erdi inguruko luzeran mozten tztuen, gero

txondarra ein bear tzuen lekun pillatzeko.

Jende oni danai koadrillea esaten tzikon.

Ostoa asi baño lênao moztu bear tzan egurre bestela ikatz elkorra ematen tzon txondarrak, beiñ izardie moitata botaitzen tzan egurrekiñ eziñ ikatz onik eiñ.

Ikatza eozeiñ egurrekiñ ein leike. Aritzen ikatzak txispa asko do ta ezta gustagarrie.

Errementarik burnie tenplatze-ko gaztiñena ebaltzen tzuen da beste eozer gauzatak pagona oso da ona. Ikatzik fiñena artena da, artea bezelakoik eztô ikatza eiteko.

Intxusekiñ ê oso ikatz fiñe eiten da.

Pagok ikatza eiteko ilberrin botatakoa izan bear tzon.

Aizkorrondon laño asko izaten da, lañolekun azi dan egurrei lañ-egurre deitzen tzako. Egur au debillagoa izaten da, ikatz onek ezto beste pagoikatzen grazik, alkol gutxigo nunbait da ikatza maskalagoa do.

Aizkorriñ azpiko ikatzik jendek etzon nai izaten, txondarrak egur onekiñ eiten tzien, ikatza saldu re bai baño alako estimazio aundik bê.

Araiako Ajuriak erretzen tztun garai baten Zeamako ikatzik geienak da Telleriko Ermenejildo

zan inguru ôtan ikatzik onana eiten tzon ikazkiñe.

* * *

Txondarra eiteko lekuik onana lênao re txondar zuloa izan tzan lekue zan âl izan ezkio.

Aldapan txondarra ein bearra re tokaitzen tzan da ordun tranpala ein bear izaten tzan, da tranpal-txondarra zon izena txondar onek.

Tranpalen etzan txondarra egoki egosten, naiz lurrez tranpala estali, txondarrak aizea artzen tzon da aizek txondarra enreau eiten tzon.

Al bazan lêngo txondar zulon da bestela zulo berriñ ein bear tzan txondarra.

Txondarra eiten asteako lurren "sarea" esaten tzikon estalki 'at ein bear tzikon oso egur mêakiñ, txondarrak ezto lurrik ikutu bear, lurren gañen daren egurrek ezte egosten.

Saren gañen da txonddargaien erdi paren tximinie eiten asten tzien.

Tximinin kontra jartzen tzien arakik buruz gora bueltan bueltan, egur lodie bean jartzen tzan, mea beiz goien, meak gora erre-zago jasotzen tzien.

Sue bean eoten tzan ta egur lodik bean errezago egosten tzien.

Iru egur illarakoa izan tzeiken

txondarrak eo laukoa aundigoa ein nai bazan.

Ogei kargako txondarrak ê eiten tzien.

Ikatzan neurrie zakue zan. Karga 'at bi zakuk eiten tzuen, ikatza kargaka kontaitzen tzan.

Zaku 'aten pixu reglamentarioa 42 kilo zien.

Astok karga 'at eamaten tzon. Mandok bi kargar.

Idi parek zortzi karga.

Bosteun kilo egurrek karga 'at ikatz eiten tzuen.

Zakue apropos neurria eiñe izaten tzan ta itxi zakutxapea muturren ipiñi ta sokea mutur ertzetati ertzea kruzatuz ixten tzan. Zakutxapaik etzionen eskukara 'at garo sartzen tzikon onen lekun. zakutxapei gaztiña adar mê'atekiñ eiten tzien uztaie. Bitartea aritz zintaz estaltzen tzan silla ipurdik bezela.

Mandazaiek zaku utse ta zakutxapak ikaztokia eaman bear izaten tzituen.

Egurren karreto

Esan deun bezela aizkolarik txondarrandako bearko zien egur guzik botaitzen tzituen, gero kana ta erdi inguruko neurrin moztu ta aitzenik egurre txondar zuloa karreaitzen tzuen.

Karretoako ikazkiñek astoa eo auntze deitzen tzikon tresna 'at ibiltzen tzuen. Tresna au kana ta erdi inguruko egur bat izaten

tzan, bi puntatan alde bakoitzen bi ziri eamaten tzeitun, anka 'at ia gizonan alturakoa eukitzen tzon, kargatzekon eo ikazkiñek deskantsue nai zonen anka au lurren jartzen tzan.

Astoa egurrez kargau ta bizkarren eamaten tzan txondar zuloa, naiz arakie naiz egur lodie.

Errekazuloti irten ezin da aldameneti launduz etaitzen tzien asko mûzko egurrek.

Koadrillan danak ez tie izaten indarrez berdiñek, amaika pelea ein tzan ikazkiñan arten zeñek egur trakets aundigoa eaman apuestok eiñez. Tokik txarranen tziun egurrik aundiña artu bizkarren da eaman eziñda uzten bazon batek, beste 'atek artuko zon da zeuzkenak bota arten eaman-go zon.

Apuestok sarritan izaten tzien. Egur tzar bat bota bizkarrea ta eaman ein bear, askotan ezin da kontuk izaten tzien.

Kaballeri 'at eo mando koskor bat iru gizon baño geio zan egur karreon da askotan merkegoa, baño mandoa mantentzea alper gastue iruitzen tzikon jende ari.

Txondarrarekin aurrera

Tximiniri azpin su-tokie jartzen tzikon. Su onek egosi oi zon egur dana. Zortzi orduz bein betegarrikiñ indartzen tzan su au. Tximinik txondarran luzerea zeuken.

Tximinie berrogei ta amar bat

zentimetroko luzeran moztutako egurrekiñ eiten tzan. Botilla 'aten lodiera mûkok izaten tzien egur ok da laukoadron alkarren gañen jartzen tzien txondarran puntaño. Tximiniri su-kajea re deitzen tzikon.

Txondarrak naiz aundik naiz txikik betegarrie antzeatsu bear izaten tzuen.

Betegarrie noiz gastaitzen tzan txondaregoslek antz ematen tzion.

Txondaregoslek bê konfiantzako motil bat aukeraitzen tzon da ola txondarrai obeto kaso eiten tzikon betegarrie sartuz.

Betegarrie erre alan egurrek egosten tzien, txondarra erre ez kio ikatzak etzon ezertako balio.

Betegarrie txondarrai tximiniri botatzeko, eskillara 'at eiten tzan lurreti txondar bizkarra zear tximinia ta ola sartzen tzikon txingarrak pala 'atekin sutegia.

Egur lodie ondo egosi bê geaitzen bazan "ilintxie" deitzen tzikon da berriz egosi bear izaten tzan beste txondar baten.

Txondarra lenengo barruti ta gero kanpoti egosten tzan.

Txondarra ondo egosteko tapau ein bear tzan. Gañeti "sarea" eo tapagarrie jartzen tzikon. Orbelez ondo estali bear tzan da egur aundian zirriztuk garokin tapaitzen tzien. Gero beiz gañeti "iruriz" estaltzen tzan txondar da-

na. Estalki oni guztiri "sarea" deitzen tzikon.

"Irurie" txondarra lênao eondako lekuko lurrei deitzen tzikon.

Txondar zuloko lur au ikautsekin nâsi eoten tzan.

Bestelako lurrek arri koxkorrak eukitzen tzituen ta ok berokin tirok eiten tzituen ta ori etzan ona.

Aizei etzikon txondar barrua sartzen sekula utzi bear.

Euri asko ai bazon eo aize aundie bazellen irurik korritu eiten tzon da lanak izaten tzien sarei eusten.

Lau eo bost eunen egosten tzan txondar txikie, amabost bat eunen aundie bazan. Txondar zuloa errez eiteko moduik bazion zenbait eta txondar aundigoa ta obe, ikatz geio.

Txondarra pizten tzanen, tximinie zotalez estaltzen tzikon.

Ikazegoslek jakin bear tzon sue barrun nola zellen. Erditi alde 'atera geio egosten baldin bazan, txondarrai utsunea formaitzen tzikon da beste aldeti zataiekin zulu ta aizea artu eraiten tzikon, beste aldea tirau bear tzan beroa ta ola txondar dana berdiñ egosten tzan.

Barrun sue beti indarren eon bear tzon.

Txondarrak itzalita ondo iraun tzeiken eun batzutan.

Mandazaiek bi eo iru eunen ikatzeta jute ez pazien, oneati eo

areati, txondarra ondo eoten tzan tajuz tapau ta sue ondo itzali ezkio.

Lenengo goiko ikatzak etaitzen tzien.

Ikatza etaitzen goizeko ordu bitan eo ola asi bear tzan. Eun argiz ezta ona.

Ikatzetan sue eon tzeiken da orreatio "larrañe" esaten tzikon baztar batea bota ta ikatz dana zaal zaal uzten tzan. Sue azaltzen bazan unez etzion ikusteik, gauez bai.

Eune zaaltzeako ikatza etâ ein bear tzan, gero andi betetzen tzien zakuk.

Balde 'at eo bi ur bâzpare pronto euki bear tzien ikatzetan suik bazion ê itzaltzeko.

Al tzan urik gutxiña bota bear tzikon ikatzai, urek itotako ikatzai sustantzie galtzen tzikon.

Ikatzak ure eman alan eraten tzon.

Bustitako ikatza enrreau eiten tzan. Saltzekon ikatza bustie zio-la sospetxau ta zakue zabaldu ta ikatza bustie billaitzen ba zuen, zaku aren proportzion karga danai deskuentoa eiten tzikon.

Ure ikatza larrañea etatzeko kontu aundiz ibil bear tzan, sue itzaltzeko lain bota ta kito.

Ikazkinen zenbait ohitura eta abar

Ikazkintzea izan leiken ofizioik sanoana zan.

Ikazkintzan etzan inor gaxo-

tzen. Autse zan zikin guztie, eskuk da arpegie aste guztiñ etzien garbitzen, erropak aldau beiz amabosten beifñ.

Etxaolati ordu betea eo ordu erdia eoten tzan ure askotan, pintxek naiko lana zeuken erateko ta torterontzat bear tzan ure ekartzen.

Baserri txikik tzien emen da altzanea jo bear izaten tzan.

* * *

Erropea. Eunezko alkondarea etxen eindakoa jazten tzuen, be-launetañokoa. Alkondara ogan aurreko partea ta atzekoa anka arten kruzaitzen tzien, atzeko partea aurrea ta aurrekoa atzea. Gañeti eunezko prakak jazten tzien da alkondarek betetzen tzon kantzontzilloan lekue.

Gue attek soldaduzkan 1893 ingurun jantzi mentzitun kantzontzillok lènengo aldiz. Kamisetak eta jertsek zer tzien ê ifok etzekiñ.

* * *

Torteroa. Torterok babak ego-si ta talok erretzen tzitun. Jana eiteko bear tzon ure pintxek ekar bear izaten tzion. Pintxea koadrillako gaztêna izan oi zan, gei-annen nausin baten semea. Pintxeik ez pazion egarri galantak pasaitzen tzien. Askotan ure urruti ta nausie etzan pintxea uretâ bialtzea estenditzen. Bekokiko izar-

die eskun artu ta ola aua bustita nô ni.

Torterok goizen babea talokiñ, eguerdin da gauen ê jan klase berdiñe jarri oi zon.

Oaiñ idiai ematen tzaten baba aundi ori jaten tzan.

Gue garaien litro bana ardo ematen tzikun eunen.

Lênao ure bakarrik eraten tzan.

Mantenu au nausik paitzen tzon.

Norbaitek beste zerbait nai bazon bê kontua erosi bear tzon.

Babei txerrin gantza ematen tzikon, torterok etzon sekula olioik ebaltzen.

Torteroa gizon eldue izaten tzan.

Bê lana otorduk gertatzea zan da kamañak ê arek zuzentzen tzitun.

Torterok talok talomotillen gañen eiten tzitun. Talomotillen gañen eunezko zapi busti 'at zabaldu ta ore a zapi aren gañen ipiñi, beste zapi buzti 'at gañea botaitzen tzion da ore a bi zapien erdin zapalduz taloa eiten tzon.

Ondon balde 'at ur euki oi zon zapik eta eskuk bustitzeko.

Gero taloa talaburnia bota ta an erretzen tzon. Torterok talok etxen eiten tzienak baño txikigok eiten tzitun.

Talaburnin jarri ta arro arro ei-

ten tzien talo txiki orik, bi azalekok da oso gozok izaten tzien, etxen emakumak eiten tztuenak baño askoz obek.

Lenengo talo erronden ondoren, zeñek zenbait? galdetzen tzon torterok. Nik amabost, nik amalau, nik emezortzi. Nai zonak nai zitunak eskaitzen tzitun.

Gizajok taloz betetzen tzien.

Sobraitzen tzien talok "talo mantenun" sun kontra gordetzen tzien da etzuen beroik eta gustotik galtzen.

Ikazkiñen lapikoa gozoa zala esaten tzuen. "Gosea bezelako saltsaik ezto taloa bustitzeko".

* * *

Babea jateko "txalie" ebaltzen tzan. Txalie egurrezko plater bat tzan. Kutzarea ta txalie askotan ikazkiñek erak eiten tztuen kotxilloz. Etzien eozeiñ egurrekiñ eiten. Gaztiñek eta aritzek tinteaa due, eztie egokik, pagok tinta gutxigo do. Lertxunek eztô batê, geianen txalie lertxunezkoa izaten tzan.

* * *

Ikazkiñen kutxarea egurrezkoa izaten tzan. Bakoitzek bê kutxarea euki oi zon.

Etxaolâ kanpokon bat etortzen bazan, bazkaltzen jartzeko esaten tzikon. Ikazkin batekin jartzen tzan inbitatue da ikazkiñek eta

bik, kutxara 'atekin bazkaltzen tzuen, kutxarea aldatuz.

* * *

Ikazkiñek euzkiti ordui antz ematen tzien. Etxaolan etzan erlojuik. Torterok euzkiri beitu ta jakiten tzon gora bêra aundik bê eguerdie noiz tzan.

Lana argiti argia eiten tzan.

Ikatza etâtzekon etzeon orduik eta gauik, jayik ê ez.

Nausik bat baño geio izaten tzien.

Ok erosten tzuen jana, ikatza saldu ta motillek pau re bai.

Sobraitzen tzanakin nausik geaitzen tzien. Suerte txarra tokau ezkiio nausiai dirue galtzea re suertaitzen tziiten.

Bein Musasoko nausi 'ati San Mielelan kontu danak ein tziennen, lanen ebali zuen astoa tokau mentzikon deboraldi guziko irabazizat.

Nausik eta motillek oso alderdi gutxi zuen irabaziñ.

Nausik askotan lana motillek baño geio re eiten tzuen batez ê sallen ai bazien da motillek lan geio eitea beartu nai bazituen.

Jeuparea. Torterok bazkaltzeko ordun jeuparea jotzen tzon da ikazkiñek beste jeupare 'atekiñ eantzuten tzien, aitu zioela alegie. Koadrilla 'akoitzek bê jeuparea zon beste koadrillakotati oso ezberdiñe.

Koadrilla 'ateko jeuparekin

beste koadrillakoik etzan sekula nâsten.

Zeaman Mazkianen izan bear tzon tortero famatue, Aizkorri ta beste ingurutan jeuparaik politxena jotzen tzona da gañea mutue mentzan. «Mutuk naiz itzik ez ein eztarrikiñ otsak etâ daizke».

* * *

AIZKOREA. Aizkorea burnizkoa izaten tzan baño aua galtzarukiñ eiten tzikon.

Galtzairue ta burnie libraitzen bazien aizkorei "soie" moitu zikola esaten tzan.

Izotza eiten tzon gauen aizkorea ondo gordetze 'ezpazan urrengo goizen lanen asi baño len sîn ondon berotu bear tzan.

Otza galdu alan, auan sortzen tzikon izardi tantonak ondo sekatzea komeni, bestela aizkorek tzeplea galtzen tzon.

Ikazkintzako aizkorek pixue lau libra ta erdi zan, arakik ebaizteko txikigoa ebali oi zuen.

* * *

AJUSTEA. Aingeru goardakon eunen eiten tzan ajustea. «Marsun baten».

Motillek Kontsejun eo Konfiteirin biltzen tzien nausikiñ.

Bazkaltzeko denboran nausie ta motillek tratun aitzen tzien.

Nausikin tratue ixten tzuena bazkarie onek paitzen tzien.

Nausi bakoitzek bê errotarie eukitzen tzon da bazkari ontâ otsein eiten tzikon oni re, ia denboraldi berriako tratuk berritu bear ote zien eo.

Errotarikiñ ê eun ontan eiten tzan ajustea.

Errotarik bai "cedazo" lasai 'aten zairik aundiñak bakarrik kentzen tzion iriñei. Zaie errotarintzat izaten tzan baño zaien truk iriñei komeni zikon gatza errotarik eman bear tzion.

Errotarik eun kiloko amar kobraitzen tzitun gañea.

Errotarik ikatztokia zakue kartolan gañen eamaten tzon, bêrkon ikazkiñek prantaitzen tzioen egurre ekartzeko.

Motillekin bi modutako ajustek eiten tzien.

1.- Egurrek bota ta karreau artekoa. Lan au eindakon batzuk etxeko lana eitea jaihten tzien.

Motil askok egurrek bitu ta libre geaitzen tzienen, etxeko garrik ebaizten tzituen da bero Arabakok. «Arabian garik Zeaman baño berandugo eltzen die». Arabati etorri ta etxeko belarretan asten tzien.

2.- Bestek San Mielak arten aitzen tzien ikatza eiten.

Oaiñ irurogei ta amar urte, lau orduko loa, litro 'ana ardo ta oei ta amar duro illen eskau mentzien motillek Telleriko Ermejildo. Onek berroei duro illen da ardo

trago 'at otordutan eskeñi mentzien baño berak nai zon ordun motillek esnatzekotan.

* * *

ZAURIK. Aundiñak eskutan sortzen tzien. Negun aizkoran ein bê baldin bazion bat, aizkoran asitakon eskuk aragi bizin jarri oi zien.

Eskuko babak izaten tzien ikazkiñen etsairik aundiñak.

Kallok gôrtu arten aizkorea mintsue zan.

Tokaitzen tzan esku mindutati aizkorek iges eitea re.

Nekea bakarrik etzon ikazkinzek, sufrimentue re bai.

Bazkaltzea etxaola jun bear da ikusta gare gizona eskuti aizkorea soltau eziñda. Nunbait zaurik esku junturak gôrtu ta kirtena eskuai pegau ta eziñ aizkorea soltau iñola ta esku barruk dana aragi biziñ.

Bizkarren ê zauri galantak sortzen tzien. Aston eo auntzen eamaten tzan egurre txondar zuloa ta lan au oso aztune zan.

Bizkarren kalloik etxeukenai astok bizkar-burue erabat odol-tzen tzion da alare lana eziñ utzi ta zaurin gañen beiz ê astoa kargauta artu bear.

Gue attek esan oi zon amaika aidiz, praka zâr batzukiñ estali bizkarra aston ikutue biuntzeko ta ala re sorbaldea zauritu ta zau-

riñ arrak einda ezautu zola gizona.

* * *

GAIXOK. Bakarren batek ankan bat ebai eo norbeit arbolati eroitzen bazan etzikon ezer ordaintzen.

Asto gañen bialtzen tzan etxea gizajoa.

Askotan bakar bakarrik jun bear geñea, nausie etzan estenditzen launtzeko motil bat ematea re.

* * *

OPORRAK. Egualdi txarra zionen etzion lanik eiteik.

Eune etxaolan pasaitzen tzan. Opor eune etzan kobraitzen.

* * *

TRONTZEA. Trontzea egurre mozteko aizkorea baño askoz egokigoa da.

Gue ikazkiñek etzekien trontzea zorrozten da langillek autseinda geaitzen tzien. Orreatio aizkoraz errezagoa zan lana.

Ikazkiñen arten sarri izaten tzien burrukak, au ori eo bestea zala ta.

Diru arazoz ordea etzeon sesio aundik.

Ikazkintzan lana ondo partitzen tzan, irâzik ê danantzat berdinxamarrak izaten tzien. Ze partitu gutxi zion.

«Ezer ezton lekun eskuk garbi.»

* * *

ERLIJIOA. Ikazkiñek elizkoiak zien gue zâr danak bezela.

Egoaldie naiz txarra naiz ona eiñ antxitiko mezatâ etorko zien.

Maldizioa auti ortzea ibilko zuen baño jaiko mezaik etzuen galduko.

Goizen jaiki ta lëndabizi "Pater Noster" bat nausik errezaizen tzon.

Ola zien gizon zaildu agan kontuk.

KONDAIRA ZAHARRAK

Aizkorriko Gurutzea, Irutxetako Ama Maria eta Akategiko Mari

Atal honek hiru personaia hauen berri emango digu. Hirurek elkarrekin loturarik aski badute. "Mari zaharra" eguraldiaren eta ekaizteen jainkosa kristautasuna indartzean, gainbeheran hasiko da. "Mariren" lekua Aizkorriko Gurutzeak eta Irutxetako Andre Mari beteko dute erligio berrian.

Hiru kultoak Zegaman nola aurkitu ditugun hara jarraian.

Aizkorriko Gurutzea

Aizkorriñ agertu zan Aizkorriko kûtzea. Iñok eztaki noiz.

*Jexux Mazkiarani
1971-4-5ean jasoa.*

Zegaman zahar askok oraindik sinismen berdina dute.

Hala eta guztiz asma genezake gutxi gora behera noiz eta non

egina den eta nondik etorri zen gure herrira Gurutze hau.

Santiagoko bidean, San Adrian ederrean, era guztietako eta modu denetako jendeak atergabeko joan etorrian hasi ziren erromes, XI garren gizaldian.

Europako orfebreriako lanik bitxienak, bide sonatu onen alboetako hirietan, salgai zeuden aipatu dedan aroz gero.

"El rey Alfonso VI (1102-1109) había repoblado con gascones, bretones, alemanes, ingleses, borgoñeses, normandos, tolosanos, provenzales, lombardos y muchos otros negociadores de diversas naciones y extrañas lenguas la zona de Sahagún y, entre otras las poblaciones de Logroño, Santo Domingo, Nájera, Burgos, Cartrójeriz, Carrión

de los Condes, León, Astorga, Ponferrada, Lugo, Puerto Marín y el famoso Santiago de Compostela."

"Estos mercaderes lograron gran prosperidad: Traían de todas partes mercancías, así de oro como de plata, y aun de muchas vestiduras de diversas facciones, en manera que los dichos burgueses y moradores eran muy ricos y de muchos deleites abastados."¹⁶

Jakina den gauza, Santiagoko bidean batez ere hiri nagusi hauetan merkataritzarako lonjarik pranko zabaldu zen.

Gurdika zetozen Pirineoen beste aldetik pitxiak eta edergaiuak, batzuek erromaniko garai-koak eta bizantino denborakoak besteak.

Pitxi hauek Rhin eta Limoges-ko tailerretatik zetozen Espainia guztira.

Gaur bertan aro haietako gurutzeak, erlikarioak edo kalizak hor daude Kastilako lurretan eta Euskalerrian bertan, San Migelko erretaulak Limoges-en egina behar du nahi edo nahi ez.

"El esmalte llamado de Limoges no es tabicado como el bizantino. Los alvéolos donde se coloca la pasta vítrea, que en el

horno se convierte en esmalte, no están formados por laminillas o tabiques colocados sobre la superficie metálica, sino excavándose en la misma lámina de cobre."¹⁷

Aizkorriko Gurutzeak ere badi-irudi toles artean esmalteren batzuek galdu ote zituen antziñako denboretan.

"Las cruces de Limoges estaban esmaltadas en cobre."¹⁸

Santiagoko bidean saltzen zituzten irudi eta beste zenbait orfebreriako pitxi "Limoges eta Rhin" eskolakoak ba ziren, Zegamako gurutze eder hau ere tailer hoietatik irtena behar zuen eta Santiagoko bidea zehar gure herri-ira iritxi zitzaigun ezpairik gabe.

"Limoges eta Rhin" eskoletan sortzen ziren bakarrik irudi hauek sasoi haietan.

Espiritu Santun garai haietan Tenplarioek babesten zituzten erromesak eta bertan zuten egoitza. Frantziako erregek eta Aita Santuak 1312an desegin zuten ordenako Tenplarioena ote zan gurutze hau?

Baieztu ezin liteken galdera honek badu egi plantarik aski.

Nork edo nortzuek ipini zuten gurutzea Aizkorriin?

(16) A. Ubieta. *Introducción a la Historia de España*. p. 163

(17) A. Ubieta. *Introducción a la Historia de España*. p. 163

(18) D. Angulo. *Historia del Arte*. p. 354

Zertarako? Noiz?

Gurutze hau Tenplarioena izan zitekeen noski eta hauek ezagertzean, gure herriko artzai zaharrek, eren otoitz eta konju-roen zaindaritzat finka zezaketen Kristo Euskalherriko gallurrik edo mendirik gorenean. Hau da aspalditik Zegamako tradizioa, Gorosabel jaunak bere denboran eta bere lanetan jaso zuena.¹⁹

Euskalherrian eta beste herrietan ere otoitz lekuak edo toki sagaratuak mendietan zeuden. Mendiek batez ere gure artean sakralitate berezi baten jabe ditugu. Ikusi bestela Andre Mariren ermitak nun dauden.

Aizkorri gainean gure egunetarin, Kristok eta Marik, Jangoiko zaharrak eta Jangoiko berriak zituzten eren egoitzak, bakoitzak berea noski.

Gaur harrigarri bazaigu ere, Jangoiko biei nolabaiteko kultoa eskaini die herriak. Inkisizioa ez da noski herriaren asmaketa izan.

Bi Jangoikoei errespeto zorrotza zien herriak, Mari bildurrezko jenio bat zela esan genezake, Kristo berriz errukiaren eta maitasunaren Aita.

Urteak zehar Kirstogan edo obeki esanda, Kristo artu zuten gure aurrekoek eguraldi on eta txarraren jaun eta jabetzat. Berari

amaika bider egin zaizkio konju-roak naiz eguraldi ona naiz euritsuua eskatzeko.

Ala ta guztiz sarri eskatu zaio, itxura dagoenez, eguraldi ona edo euria Mariri ere.

"Para evitar pedriscos y otros males se recurría antiguamente, según varias leyendas, a la celebración de misas y a hacer conjuros junto a la boca de ciertas cabernas."²⁰

"En una leyenda de Aya se refieren las peripecias de una procesión que los pastores hacían a la cueva de Amboto para lograr que no cayese ningún pedrisco u otra tempestad que perjudicara a sus rebaños."²¹

* * *

Gue ume denboran Antzazuti Aketegia pralle 'at juten tzan Mariri konju-roa eitea urtero. Arkume 'anakiñ artzaiek pátzen tzuen prallen lana.

*Tomasa Agirrerri
1971-3-2an jasoa.*

Aizkorriko gurutzeak poliki poliki Mariri eguraldiaren nagusitza eta agintea kendu zion. Nahiz eta artzai jendeak Mariren siniskeriei eutsi, hiritarrek eta nekazalgoak gurutzeagan sinismen osoa ipini zuten.

Zegamako Eleizan gizaldiak di-

(19) G. Bordonove. La Vida cotidiana de los Templarios. P. 138

(20) D. J. M. Barandiarán. D.I. de Mitología Vasca. P. 165

(21) D. J. M. Barandiarán. D.I. de Mitología Vasca. P. 164

rela, Aizkorriko gurutzearen bitartekotzaz konjuroak egin izan dira.

Aizkorriko Gurutzearen zenbait berri

Hara zer dion Gurutze Santu honi buruz aurkitu dudak dokumenturik zaharrenak.

"1802.- Aizgorri El Crucifijo está metido en un nicho de piedra, su medida es como de media vara, con una efijie del Señor crucificado del mismo metal y es tradición en el país haber sido aparecido. En tiempo de verano sube en romería mucha jente de Cegama y es mayor el concurso en las necesidades públicas señaladamente en los males atmosféricos.

En la misma a meia legua de aquella cruz baxando hacia N. E. mana una fuente tan copiosa, que bien podría mover un molino. Se llama a este sitio en vascuence "Iturbegieta", tiene en ella su origen el río Oria, el más caudaloso de la Provincia."²²

Aizkorrin nê akuerdon etzan ermitaik, kûtzea aizpe 'aten eoten izan euri ta elurretati babestuta.

Urtero juten tzan bertâ jendea erromeriñ.

Mezea ematea ermitea eindakon asi zien juten.

*D. Andres Oiarbideri
aspaldi entzuna.*

Ikusi Zegamako Udaletxeko artxiboko liburu batek zer dion 1819an gertaturiko gauzen artean.

"La Santa Cruz de Aizkorri o de la peña bermeja, que está en la cumbre más elevada del con-fín y jurisdicción de esta villa de Cegama, fué extraída de su nicho por un demente natural de al que se aprendió por la justicia de Tolosa en un caserío: y por la resistencia que hizo a los que fueron a cojerle, recibió un tiro, del que quedó gravemente imposibilitado, con cuya noticia y castigo tan ejemplar se accedió al cobro de la dicha cruz, la cual se trasladó a la parroquia, donde se acordó hacer una novena de acción de gracias por el hallazgo por ambos cabildos en memoria de tantos beneficios que reciben los devotos que acuden al sitio donde fue habido, y después que marcharon los templarios del S. Espíritu, está en esta ermita."²³

* * *

Bein kûtzea arrapau nai izan tzuen lapur batzuk.

Eamateko artu zuenen, gizonak jasotzeko mûkoa etzan pixue artu zon santuk da eaman ezinda utzi bear izan tzuen. Au milagro aundi 'at iza'mentzan.

*Jexux Mazkiarani
1971-4-6ean jaso.*

(22) F. Merino. Art. Aizkorri. *Dic. Geo. -Hist. R.A.E.*

(23) Arch. Mun. de Cegama. "Cosas ocurridas en el año 1819".

Aizkorriko Kûtzea Zeamâ beira eoten tzan. Arabarrak Arabâ aldeia beira eotea nai ta Arabâ beira jartze'mentzuen. Kûtzea berriz gauen bêkasa Zeamâ beira jartze'mentzan.

*Nikolas Zabaletari
1971-4-6ean jaso.*

Aizkorriko ermita nola egin zen

Gue etxen ba zian motil zâr bat Antonio, atten osaba, oei ta geio urten Naparroko erri txikitán ibil tzian Antzazuko Ama Birjiñen limosnero, etxeik etxe Antzazuko limosnea biltzen.

Gue atte re Antonio zian da karlistan gerraten ibil tzian.

Kontxa jenerala Estellati oso gertu eritu zuenen an tzian.

Kontxa eritu zon batalloiko motil bakoitzei duro 'ana propiña eun artan eman tzien motillan artan bat gue atze zian.

Abarzuzan il tzian jeneral fatamue.

Gue atte gerrati etor tzanen, osaba illobak Aizkorriko Kûtzei ermitea eitea erabaki zien.

Aizkorriko errajak

Zeaman gu motikok giñela korue bi baztarretâ luzaitzen tzan Zumalakarregin da San Josen aldeia.

Osaba illobak bik oso argiñ onak tzituan.

Arri geiena Oltzen landu zien da astoz eaman ermitea don lekuafio.

Orduko jendek nolako fedea zion gaur xinixteik ê etziok.

Aste guztiñ Aizkorriñ eoten tzituan jan da lo re bertan eiñez.

Ermitea ein tzuenen Kûtzea an ipin tzien.

Zeaman beti San Bartolome baño zortzi eun lênao Kûtzea erria ekartze"ek.

Segura, Zerain da ingurutako erritati jendea Kûtzea adoratzea Zeamâ etortzen tzian.

Errogatibatako re Aizkorriko Kûtzea beti ekartzen tzien parrokia.

*D. Lorentzo Arakamari
1981-6-4ean jaso.*

"La Cruz de Aizkorri es pequeña y antigua. En su ermita se celebró misa por primera vez el 3 de Octubre de 1896."²⁴

D. Baldomerok baztar ôtan eoten tzan jendeik etzon ikusten da gaztek mezako denboran tertuliñ aitzen tzien.

(24) S. Mújica. *Geog. del País Vasco*. N-Guipúzcoa. p. 836

Ordun baztarretako erraja ok kendu ein tztuen da portikuko aldamenen eon tzien denboratan.

Gizon koadrillan batek erraja ok Aizkorriko ermiten aurren ondo eongo liekela pentsau zon.

Kûtzen aurren etzan garai artan ezer da norbeit eroi zeikela ta bizkarrez errajak eamatea erabaki zuen.

Amar amabi 'at gizon juntau zien. Gue atte, Altamiko Antonio, Ezpalioko Luxio, Euzkitzeko Agustiñ aundie ta bestek eztaiz zeñ izango zien.

Eaman da kolokau re seguro asko erak kolokauko zituen.

Altamiko Antonio oso argiñ ona zan da geio re bazien an ondo lanen tzekienak.

Ez Elizek eta ez Aiuntamentuk etzien ardo pixka 'at ê eman.

Andi eun batzutâ eren arten dirue bildu ta ardi zâr bat erosi ta Ezpaleon Luxiok tabernea zeuken ordun da antxe prantau ta jan mentzuen ardi zâr ori.

Ardi zârta il tzuenen konturau mentzien umeiteko ziola.

Nikolas Zabaletari
1981-3-6an jaso.

* * *

"Se venera una imajen de cobre adaptada a una plancha de cobre también y todo ello clava-

do a una madera incorruptible. Es muy visitada esta ermita en otoño, después de la recolección de las cosechas, sobre todo en la víspera del domingo de Rosario. Entonces acude a Aizgorri inmenso jentio de la Barranka y de la Burunda de Navarra y de la parte de Alava y de toda Guipúzcoa."

"Se acude a la ermita para quitar el reuma, pedir lluvia y buen tiempo. Se baja la Cruz al pueblo y se hacen rogativas de tres o nueve días."²⁵

* * *

Ume 'atek oian pixe eiten donen, Aizkorriko Kûtzei umen neurriko argizari 'at eaman da errajatan jartzen tzako.

Norberto Oiarbideri
1991-6-6an jaso.

Gerriko miñendako girrin neurriko argizarie jarri bear tzako Aizkorriko Kûtzei.

Norberto Oiarbideri
1991-6-6an jaso.

Irutxetako Andra Mari

Irutxetako Ama Birjinak bere serora ba zuen.

Ana Sarasola zen hain zuzen eta Irutxetako alaba. Emakume benetan maitagarri hau ehun urte betetzera zijoan 1973ko Agostuan baina Otsaillen hil zitzaigun.

(25) S. Mújica. *Geog. del País Vasco*. N-Guipúzcoa. p. 830

Gazteizen hil zen alaba Eulaliren etxean.

Hirurogei eta hamazazpi urte arte Irutxetako Ama Birjinaren serora fina izan zen, "Gure Elurretako Ama" esan ohi zuen berak.

Zortzi seme alaben ama, hotz beroa franko ikusia zen gaisoa.

Aitzen aldian, etxe barruan egin ohi zuen bizitarik geiena, gorregia ere nabarmena zeukan.

Egunero meza eta otoitzak irratitik eta kalbarioak berriz etxetik irten gabe "Zeruko Mana Gozotik" egiten zituen. Liburua hainbeste urtetan ibiliaren ibiliz zarpilduta eta tortikaz leundua zeukan.

Aitzen urteetan poz haundia izan zuen Gazteen Biblia, Zugastitar Anizetok euskeratua eman ziotenean. Uraxe ikusten eta irakurtzen zeramazkin ordurik atseginenak.

Zahartzaroan ezagutu nuen nik eta beltzez jantzirik jaitsi ohi zen kalera, buruko painueloa oso egoki lotzen zuen buru atzean, sagar ori ximeldua zirudin.

Gerritik zerbait okertua egon arren pauso arina zeukan, emakume paketsu eta otzan harrek.

Gaur ere begien aurrean daukat amonaxo poxpolina kaletik gora kaminoan, kanpazoan enkarguak zeramazkiela, ezpainak errezoan bezala mogituz Potxitxoko bideari ekitean.

Emakume maitagarri hura genduen Irutxetako Andre Mariaren etxetxoaren zaintzaile.

Andre Mariarekin zituen zereginak

a) Loreak eta argia Andre Mariari ipini. Udaberrian eta udaran zelai eta baratzetako lore ederak. Neguan papelezkoak armarioko hautsak ondo kenduta.

Argia berriz jendeak Andre Mariri zekazkion kandelak edota merkeagoa zena, olio lanpara bat piztuta.

b) Ermita eta inguruak txukun eta garbi edukitzea.

c) Ekaizteetan edo trumoi eguraldietan Andre Mariaren irudia kanpora ateratzea. Jendearen ustez besterik gabe ekaiztea edo kazkabarra Andre Mariaren birtuteak Oazurtza edo beste mendiren batera uxaitzen edo botaitzen omen zuen.

Hirugarren rito hau paganoetatik datorkigu. Gure arbaso paganoek heren jainkoren baten irudia atera ohi zuten ekaiztean edo kazkabar aldian kanpora. Horrela jainko horrek kazkabarraren edo tximistaren zigorrari iges nahi bazion, pakeatu zezala eguratsa edo artu zezala ekaiztearen zigorra.

Siniskeri honi animismoa deritzaio.

Aizkorriko ekaiztea

Aizkorriko ekaizteen berri ikusi ditunak bakarrik daki.

Orain sei edo zazpi urte suertatu zitzaidan bat neri Egileor parean, Irutxetarako bidean.

Kolpean alde guztietatik haize denak burrukan hasi ziren eta lainoak alde batera eta bestera kurrikan, zoroak ziruditen norabide-rik gabe.

Harhaizea garbi nabari zen Aizkorri gainetik jaisten, zuhaitzetan ikusi ziteken bere abiadura.

Ba zirudin Mari zaharraren aurrean Aizkorriko pagoek buruak makurtzen zituztela.

Sekula ez nitun ikusi batera haize guztiak elkarrekin burrukan une hartan bezala.

Lainoak zuriak edo beltzituak elkar joka zeruan norgeioan goruntz eta goruntz zijoaizten.

Sahadarren zuhaitzak etziren mobitzen.

Tximista urdinak laino artean hura danbatakoa! Azufre usai bat usmaitzen nuen inguruan.

Eguratsa loditu eta ezetu zen erabat.

Txoriek denak ixildu ziren zer-baiten beldur ziruditen.

Zerua ilunabarreko tristuraz jantzi zen eta baserriko zakurrek hilkanpaiaren antzeko zaunka triste bat hasi zuten.

Haizearen txixtua eta zakurren zaunkada latza besterik ez nuen entzuten.

Izadia lehertzeko zorian zegoen.

Txorien isiltasunak geienbat harritu ninduen.

Kerize anpolak bezelako txingor aleak zetotzen zerutik, buruan, arpegian eta gorputz guztian sentitzen nituen kazkabar kolpe lehorrak, babes bila Irutxetarantz abiatu nintzan.

Gutxien uste nuen unean haizeak baretu ziren, txingor ekaizteak izara bat zirudin Aizkorri eta haizeteak Oazurtza aldea zerraman izara zuri hori eta han lehertu zen txingortea.

Irutxetara iritxi nintzanean haizeak elkarren anai ziren.

Txorien txinta alaiak nunahi entzun zitezken. Txakurrak ere eguratsarekin pakeaturik zeuden.

Ez nintzan ia txingorraren beldur.

Irutxetako ermitan Andre Mari-
ren irudia kanpoan arkitzea espe-
ro nuen, ekaizte harren amaierak
mirari bat bai zirudin.

Ermita itxita arkitu nuen eta
Andre Mari-
ren irudirik etzan inun
agiri.

Irutxetako atean han zegoen
Jexux, eskuak ate azpikoan to-
lestaturik eta beti bezala hizketa-
rako gertu.

—Kaixo Jexux, ze ekaizte
gendun hau? —Esanaz agurtu
nuen.

—Planta txarra hartu du egu-
raldiak bainan hemen ez du inoiz
kazkabarrik egiten, ekaiztea hai-
zeak Oazurtza aldera eraman du
beti bezala, -erantzun zidan, nere

abotsa entzunik zaunkaka hasi ziren zakurrai oju egiten zien bi-tartean.

Andre Mari Elurretakoari "agur erregina" bat eta Ana serore mai-tagarriari "pater noster" bat erre-zatu nizkien. Jexuxekin hitz ba-tzuek trukatu eta etxerako bideari ekin nion.

Orduan konturatu nintzen, "emen ez du inoiz kazkabarrik egiten" Jexuxek esan zidana egia zela.

Gertakizun atmosferikoren ba-ten eraginez Zegama txingor eta

ekaizte gogor guztietatik babes dago nunbait.

Antzinako artzaiek gertaera honen arrazoia Mari Aketegikoari ezartzen zioten.

Artzai zaharrak kristautzean Elurretako Amaren birtute bat ze-la uste zuten Zegamako herriaren babesa ekaizteetan.

Gaur eguraldian ez dago mi-raririk Jexuxentzat, niretzat ere ez gaurtik aurrera.

Amets bat gutxiago bizitzan!

Animismoarekin ain loturik bi-zitu dugun kristautasunak iraungo ote?